

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی دوره دکتری علوم اقتصادی گرایش اقتصاد پولی و
اقتصاد بین‌الملل
تحلیل انتقادی بر ادبیات اصل ذخیره جزیی با تاکید بر رهیافت مورس آله

استادان راهنما:

دکتر رحیم دلالی اصفهانی

دکتر سعید صمدی

استاد مشاور:

دکتر رسول بخشی دستجردی

پژوهشگر:

محمد مهدی مجاهدی مؤخر

شهریورماه ۹۱

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق
موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان است.

چکیده:

«بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزئی» و ساختار عملکردی این شیوه بانکداری، طیف وسیعی از ادبیات اقتصادی را در سده اخیر ایجاد نموده است. مطالعه ادبیات بانکداری با رویکرد تاریخی دامنه اندیشه‌هایی نوعاً متضاد از سازوکار «پول اعتباری محض» تا «ذخیره صد درصدی پول» را ارائه می‌کند. نقش مبادلاتی پول به صورت مسکوکات فلزی تا انتشار پول کاغذی توسط دولت و رواج پول اعتباری بدون پشتوانه توسط بانک‌ها، می‌تواند حاوی تأثیرات مختلف بر تصور ماهیت پول توسط افراد جامعه و به تبع آن کارکردهای متفاوت آن بر اقتصاد باشد. از این‌رو هدف این رساله تحلیل انتقادی بر نقش بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزئی در ایجاد ناپایداری اقتصادی و تحلیل عوامل موثر بر کارکرد بانکداری رایج در مسیر بهینه اقتصاد از روش بهینه سازی ریاضی است. بر این اساس در گام اول، دیدگاه‌های متفاوت و نقدهای مطرح در ادبیات بانکداری از کارکرد «بانکداری ذخیره جزئی»، شامل الگوی اعتباری محض، الگوی ذخیره صد درصدی، رویکرد آزاد سازی مالی، الگوی بانکداری محدود و شیوه بانک اسلامی (شهید صدر) مطرح شده است. در گام بعدی به تحلیل انتقادی ادبیات بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزئی با استفاده بسط دیدگاه موریس آله (با استفاده از فصل «پول و بهره» کتاب مشهور «اقتصاد و بهره» وی) پرداخته شده است.

رساله برای اثبات فرضیه دوری از وضعیت تعادلی بهینه و چگونگی اخلال در تثبیت اقتصادی، الگویی بر مبنای مدل تعادلی دیاموند (۱۹۶۵) و مدل نسل‌های تداخلی ساموئلسن (۱۹۵۸) طراحی کرده است. در این الگو ضمن بیان نحوه خلق اعتبار بانکی و نحوه سودآوری بانک در چارچوب اصل ذخیره جزئی، مدلی بین نسلی از یک جامعه فرضی با دو گروه اجتماعی (متناسب با رجحان‌های مختلف) ارائه کرده است که در دو دوره زمانی زندگی و تنها در یک دوره زمانی کار می‌کند. نتیجه حداکثر سازی مقید تابع مطلوبیت دو گروه اجتماعی، استخراج توابع مصرف کل، پس‌انداز کل و موجودی انباشت سرمایه است. با بسط مرتبه اول تیلور حول وضعیت پایای تعادلی مصرف و سرمایه سرانه، نقش بانکداری اصل ذخیره جزئی در پایداری و ناپایداری مدل بررسی شده است. بر این اساس نشان داده شده است که پارامترهای نرخ بهره وام و سپرده بانکی در چارچوب تفاوت‌های سررسیدی و خلق و محو پول در سازوکار وام دهی، تأثیری به سزا در امکان واگرایی از وضعیت پایا در بستر عملکرد بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزئی دارند.

کلید واژه: پول رسمی، خلق اعتبار، خلق پول از هیچ، بانکداری ذخیره جزئی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول:
۱.....	طرح موضوع تحقیق
۱.....	۱-۱. مقدمه
۲.....	۲-۱ شرح و بیان مسئله پژوهشی
۴.....	۳-۱. اهداف پژوهش
۴.....	۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش
۸.....	۵-۱. کاربرد نتایج پژوهش
۸.....	۶-۱. فرضیه‌ها و سؤال‌های پژوهش
۸.....	۷-۱. روش پژوهش
۹.....	۸-۱. جامعه آماری
۹.....	۹-۱. ابزار گردآوری اطلاعات
۱۰.....	۱۰-۱. واژگان کلیدی
۱۱.....	فصل دوم:
۱۱.....	ادبیات و پیشینه موضوع پژوهش
۱۱.....	۱-۲. مقدمه
۱۲.....	۲-۲. ادبیات موضوع پژوهش
۱۲.....	۱-۲-۱. از شکل‌گیری پول کالایی تا بانکداری بر پایه ذخیره جزئی
۱۷.....	۲-۲-۲. چگونگی ارزش یافتن پول کاغذی بدون پشتوانه

۳-۲-۲. کارل مارکس اولین منتقد بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزئی	۱۸
۴-۲-۲. دیدگاه پول اعتباری محض	۲۲
۵-۲-۲. پیشنهادهای اصلاح نظام بانکداری	۳۸
۶-۲-۲. دیدگاههای انتقادی به ذخیره ۱۰۰ درصدی پول با رویکرد اصلاحی	۵۱
۷-۲-۲. الگوی آزادسازی مالی	۶۰
۸-۲-۲. الگوی بانکداری محدود در مقابل آزادسازی مالی	۶۴
۹-۲-۲. الگوی بانک اسلامی	۶۶
۳-۲. پیشینه پژوهش	۸۱
۱-۳-۲. مطالعات خارجی	۸۱
۲-۳-۲. مطالعات داخلی	۸۵
۴-۲. جمع بندی فصل	۸۷
فصل سوم:	۸۹
موريس آله و مکانیزم اعتبار	۸۹
۱-۳. مقدمه	۸۹
۲-۳. کلیات	۹۱
۳-۳. ارزش نقد بودن پول در گردش	۹۳
۱-۳-۳. سرمایه در گردش	۹۳
۲-۳-۳. پول ذخیره شده	۹۴
۳-۳-۳. بهره به عنوان قیمت استفاده از پول:	۹۶
۴-۳-۳. تمایل برای داشتن سرمایه نقد بیش تر و حفظ سرمایه به صورت موجودی نقد	۹۶

- ۳-۳-۵. ورود پول به تئوری عمومی تعادل ۹۹
- ۳-۳-۶. متداولترین حالت از اقتصاد پولی ۱۰۰
- ۳-۴. ساختار عمومی اقتصاد ۱۰۱
- ۳-۴-۱. شمای کلی از سازوکار اقتصادی ۱۰۱
- ۳-۴-۲. تحت پوشش قرار گرفتن تمامی حسابهای اعتباری بانکها ۱۰۳
- ۳-۴-۳. پوشش دادن بخشی از حسابهای بستانکار عندالمطالبه بانکها ۱۰۸
- ۳-۵. تعادل و عدم تعادل ۱۲۳
- ۳-۵-۱. پوشش دادن تمام حسابهای بستانکار عندالمطالبه بانکها ۱۲۴
- ۳-۵-۲. پوشش دادن بخشی از حسابهای بستانکار عندالمطالبه بانکها ۱۴۵
- ۳-۶. تئوری پول، تئوری عمومی قیمت‌ها و تئوری بهره ۱۶۲
- ۳-۶-۱. تئوری پول، تئوری عمومی قیمت‌ها و تئوری بهره و منظرهای موجود ۱۶۲
- ۳-۶-۲. مشخصه‌های انحصاری پول در گردش به عنوان یک دارائی اقتصادی ۱۶۶
- ۳-۶-۳. تورم و پس‌انداز اجباری ۱۶۹
- ۳-۶-۴. ناسازگاری میان نرخهای بهره ۱۷۱
- ۳-۶-۵. سیاست‌های اعتباری بانکها و مؤسسه‌های منتشرکننده اوراق تجاری ۱۷۵
- ۳-۶-۶. ناسازگاری نرخهای بهره با یکدیگر و تنظیم اقتصادی ۱۷۶
- ۳-۶-۷. عوامل بنیادین عدم ثبات اقتصادی ۱۷۶
- ۳-۷. اصول حاکم بر سیاست تنظیم اقتصادی و روابط آن با پدیده بهره ۱۷۸
- ۳-۷-۱. حذف عوامل موثر در ایجاد عدم تعادل‌های بنیادین ۱۷۹

۲-۷-۳. بهبود کارکرد تعریف شده برای بازارهای متفاوتی که پیوندی میان آنها و نرخ بهره وجود دارد.....	۱۸۰
۸-۳. جمع بندی فصل.....	۱۸۴
فصل چهارم:.....	۱۸۶
بسط دیدگاه موريس آله در چارچوب مدل بين نسلى.....	۱۸۶
۱-۴. مقدمه:.....	۱۸۶
۲-۴. معرفى الگوى بين نسلى.....	۱۸۷
۳-۴. ورود پول كاغذى.....	۱۹۱
۴-۴. رفتار بانكدارى مبتنى بر ذخيره جزئى.....	۱۹۲
۵-۴. رفتار توليدى.....	۱۹۶
۶-۴. قيمت ها و تورم در بستر خلق اعتبار بانكى.....	۱۹۷
۷-۴. بهينه سازى رفتار مصرفى جامعه.....	۱۹۹
۱-۷-۴. بهينه سازى مطلوبيت گروه اول (I).....	۲۰۰
۲-۷-۴. بهينه سازى مطلوبيت گروه دوم (II).....	۲۰۷
۸-۴. استخراج توابع مصرف كل، پس انداز كل و معادله انباشت سرمايه.....	۲۱۳
۹-۴. بررسى وضعيت تعادلى در شرايط پايا.....	۲۱۵
۱۰-۴. جمع بندی فصل.....	۲۲۰
فصل پنجم:.....	۲۲۳
نتيجه گيرى و پيشنهاد.....	۲۲۳
۱-۵. مقدمه.....	۲۲۳

- ۲-۵. جمع بندی دیدگاه‌ها ۲۲۴
- ۱-۲-۵. کارل مارکس ۲۲۵
- ۲-۲-۵. اقتصاد مکتب اتریش و مکانیزم اعتبار محض (ویکسل، فون میزس، هایک) ۲۲۷
- ۳-۲-۵. جمع بندی نظریات بازگشت به الگوهای ذهنی ماهیت پولی ۲۳۰
- ۴-۲-۵. الگوی بانک اسلامی شهید صدر ۲۳۱
- ۳-۵. پاسخ به فرضیه و سؤال تحقیق ۲۳۳
- ۴-۵. توصیه‌های سیاستی ۲۳۳
- ۵-۵. پیشنهادها و چشم اندازهای آتی تحقیق ۲۳۴
- منابع و مأخذ: ۲۳۵
- منابع فارسی: ۲۳۵
- منابع انگلیسی: ۲۳۹

فصل اول:

طرح موضوع تحقیق

۱-۱. مقدمه

پول و نقش‌های متمایز آن در اقتصاد می‌تواند تأثیرات متفاوتی را بر توزیع درآمد، عدالت اقتصادی و رشد اقتصادی بر جای گذارد که مقایسه تأثیرات ذکر شده بستگی به منشأ خلق پول دارد. پول به عنوان تسهیل‌کننده مبادلات جاری و ایجاد‌کننده مبادلات جدید، نقشی به سزا در تخصیص بهینه ایفا می‌کند. در عین حال ظهور اقتصادهای جدید همراه با شکل‌گیری مؤسسات مالی و بانکی و انواع مختلف خدمات بانکی نقش با اهمیت پول را در بستر نوآوری‌ها و ابزارهای مالی و اعتباری نوین، با موضوعات و مسایل جدیدی روبرو نموده است. آنچه در این فصل و فصل‌های بعدی بدان پرداخته می‌شود نقشی است که خلق پول، (با منشأ بانک در کنار انتشار پول رسمی) می‌تواند بر اقتصاد ایجاد نماید. در حقیقت بروز بحران‌های اقتصادی اخیر با منشأ کارکرد بانکداری نوین و تجربه تاریخی بحران‌های گذشته، مسئله چرایی ایجاد و تکرار آثار بحران‌های بانکی بر اقتصاد را حائز اهمیت می‌سازد. از این رو در ادامه این فصل در بخش (۱-۲) به شرح و بیان مسئله پژوهشی، در بخش‌های (۱-۳) و (۱-۴) اهداف و اهمیت پژوهش، در بخش (۱-۵) کاربرد نتایج تحقیق ارائه شده است. فرضیه و سؤال پژوهش در بخش (۱-۶)، روش تحقیق در خصوص پول و سازوکار اعتبار بانکی در بخش (۱-۷) و جامعه آماری، ابزار گردآوری اطلاعات و واژگان کلیدی نیز به ترتیب در بخش‌های (۱-۸) تا (۱-۱۰)، بیان شده است.

۲-۱ شرح و بیان مسئله پژوهشی

پذیرش کارکرد سپرده پذیری و وام دهی بانک‌ها و مؤسسات مالی در شرایطی که وجوه سپرده شده تحت مالکیت بانک قرار ندارد، امکان ایجاد اختلال در ساختار بانک و موسسه مالی دور از ذهن نخواهد بود. بانک در چارچوب اصل ذخیره جزیی، از یک سو به جذب سپرده (با پرداخت بهره به سپرده گذاران) اقدام کرده و تعهد پرداخت عندالمطالبه به سپرده گذاران را می‌پذیرد. از سوی دیگر با استفاده از منابع سپرده گذاری شده (با کسر ذخائر احتیاطی و قانونی) به اعطای وام بلندمدت مبادرت می‌ورزد. وجود تفاوت‌های سرسیدی ناشی از تعهدات به سپرده گذاران و مدت زمان بازگشت اصل و فرع وام پرداخت شده از منابع سپرده‌ای، همواره بانک را در معرض توازن سپرده جذب شده و وام قرار می‌دهد. نتیجه چنین کارکردی، شکل‌گیری بهره سپرده بانکی و وابستگی شدید بانک به این نوع نرخ بهره است. این موضوع در گام اول در تخصیص بهینه منابع اقتصادی ایجاد اختلال می‌کند و در گام دوم، خلق اعتبار ناشی از عملکرد بانک در فرایند بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزیی می‌تواند عدم توازن و تعادل پس‌انداز و سرمایه‌گذاری را منجر شود (آله، ۱۹۴۷).

اطمینان بخشی به سپرده گذاران در خصوص کفایت دارایی و نقدینگی نظام بانکی در شرایطی که بانک به منابع سپرده‌ای مشتریان شدیداً وابسته است، یک اصل محسوب می‌شود. چنانچه جامعه‌ای با نا اطمینانی مواجه شود، در اولین قدم دارایی‌های خود را در پاسخ به این عدم اطمینان طلب می‌کند. چنانچه عدم امکان دریافت وجه سپرده از طرف سپرده گذار، نا اطمینانی عمومی نسبت به بانک را تشدید کند، بانک را مواجه با گروه زیادی از مشتریانی می‌سازد که تقاضای دریافت وجوه خود را دارند. در صورت وقوع این مسئله، بانکداری رایج در معرض فروپاشی قرار می‌گیرد و در صورت عدم وقوع این مسئله نیز، به دلیل ماهیت بانک در خلق اعتبار و به تبع آن رواج پول بانکی، پدیده تورم، توزیع نامناسب در آمد و عدم تعادل‌های پولی امکان بروز خواهند داشت. همچنین ایجاد ادعاهای باطل، عدم امکان کنترل در خصوص مکانیزم اعتبار و عدم وجود نظارت و کنترل موثر بر عرضه کل پول و به تبع آن عدم تعادل پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، ممکن خواهد بود.

در مقابل رواج پول کاغذی توسط دولت (به مثابه کالای عمومی) چه از جنبه انتشار و افزایش حجم پول و چه از ناحیه حفظ ارزش پول نقش اطمینان بخشی از پول در گردش، در جامعه پی‌ریزی می‌نماید که وظیفه وسیله

مبادله در کنار معیار سنجش پول به عنوان دو هدف عمده دخالت‌های دولتی در اقتصاد، توجیه پذیر و قابل دفاع است. هر چند پولی کردن کسری بودجه و تأثیرات سوء رشد پایه پولی از ناحیه سوء تدبیر دولت نیز می‌تواند تأثیرات توری بر جا بگذارد.

بر این اساس این پژوهش به تبیین نقدهای وارده بر اصل ذخیره جزئی که توسط اقتصاددانان متقدم ارائه شده، متمرکز شده است. از این رو این رساله بر مبنای الگوی تعادلی دیاموند^۱ (۱۹۶۵) و در چارچوب مدل نسل‌های تداخلی ساموئلسن^۲ (۱۹۵۸) با تأکید بر اندیشه موریس آل^۳ و نقدهای وی در زمینه خلق اعتبار، یک مدل بین نسلی از رفتار جامعه فرضی در بستر کارکرد پول اعتباری را ابداع و بسط می‌دهد. آثار عملکرد بانکداری اصل ذخیره جزئی در وضعیت پایای مصرف و موجودی سرمایه، به عنوان نتایج کارکردی بانکداری اصل ذخیره جزئی با شیوه بهینه سازی ریاضی در چارچوب الگوی اقتصادی خرد، تحلیل شده است.

ترسیم روابط دولت و جامعه از ناحیه پول رسمی، تصریح تابع سود بانکداری ذخیره جزئی برای تعیین و تمایز میان پول اعتباری و پول رسمی، بیان شیوه رواج پول اعتباری در کنار پول رسمی، تفکیک رفتار مصرفی جامعه در چارچوب سپرده گذاری و وام گیری و نیز انتخاب نوع تابع مطلوبیت، جملگی به شکل ابتکاری و منحصر به فرد در این رساله دنبال شده است. در این راستا این مدل توانسته است نقش بانکداری ذخیره جزئی را در امکان ناپایداری در وضعیت پایا^۴، با استفاده از چارچوب نسل‌های تداخلی و بر اساس رهیافت موریس آل، اثبات نماید.

وجود ترجیحات مصرفی یکسان کل جامعه و تفاوت رجحان زمانی جهت تفکیک انگیزه‌های سپرده گذاری و وام گیری، نوعی ساده‌سازی برای توابع مطلوبیت یکسان و در عین حال بیانی برای وجود تفاوت در انگیزش‌های مصرفی است. در مدل ارائه شده انگیزه‌های روان شناختی در استفاده از نوع پول (رسمی و اعتباری)

¹ Diamond. P

² Samuelson. P

³ Allais, M

⁴ Stady State

نقشی مهم در تداوم و یا فروپاشی نظام بانکداری ذخیره‌ جزئی دارد. همچنین ناپایداری در وضعیت پایا در عین وجود تعادل بهینه اهمیت نقدهای جدی بر اصل ذخیره‌ جزئی را دو چندان می‌سازد.

۱-۳. اهداف پژوهش

۱. تحلیل نقش نظام بانکی رایج مبتنی بر بانکداری «بانکداری ذخیره‌ جزئی»^۱ در ایجاد ناپایداری^۲ اقتصادی^۳

۲. تحلیل عوامل موثر بر کارکرد بانکداری رایج در مسیر بهینه اقتصاد از روش بهینه سازی

۱-۴. اهمیت و ضرورت پژوهش

عملکرد بهینه هر نظام اقتصادی منوط به وجود دو بخش حقیقی و مالی کارا و قدرتمند است تا در کنار هم بتوانند فعالیت اقتصادی را هموار نمایند. در این میان عملکرد نامناسب یکی از دو بخش بر کارکرد بخش دیگر اثر منفی خواهد گذاشت. تعادل باثبات و بلندمدت هر نظام اقتصادی هنگامی بدست می‌آید که دو بخش مزبور با ارتباطات درونی خویش در شرایط تعادلی عمل کنند.

وظیفه اصلی نظام بانکی همانا انتقال وجوه قابل وام‌دهی از وام‌دهندگان (گروهی که با مازاد پس‌انداز مواجهند) به وام‌گیرندگان (گروهی که با کسری پس‌انداز روبرو هستند) است. ایجاد نهاد بانک هر چند به وسیله تسهیل پرداخت‌ها، کاهش هزینه مبادله، تجمع و تخصیص پس‌اندازها و انتقال اطلاعات در اقتصاد حائز اهمیت است، لیکن ذات عملکرد این نهاد به عنوان پذیرنده سپرده و وام‌دهنده وجوه سپرده‌گذاری شده در روش مبتنی

1 Fractional Reserve Banking

2 Instability

^۳موریس آله در بیان تأثیرات خلق اعتبار شش ابراد اساسی سازوکار بانکداری ذخیره‌ جزئی می‌گیرد که شامل: خلق و محو پول از طریق بانک‌های خصوصی، حساسیت مکانیزم اعتبار به نوسانات کوتاه مدت اقتصادی، شکل‌گیری بنیان ناپایداری توسط قرض گرفتن در زمانی کوتاه و وام‌دهی در بلندمدت، از بین رفتن توزیع عادلانه درآمد از ناحیه خلق ادعاهای باطل و نادرست، عدم امکان کنترل در خصوص مکانیزم اعتبار و عدم وجود نظارت و کنترل موثر بر عرضه کل پول است. در این رابطه منظور از ناپایداری بیان دیدگاه تحلیل موریس آله (۱۹۸۷) است.

بر اصل ذخیره‌گری جزئی به خلق اعتبار، شکل‌گیری نرخ بهره سپرده‌ای و نوسان در ارزش حقیقی پول منجر می‌شود. آثار این عملکرد در عقاید فکری مکاتب اقتصادی یکسان نیست.

طیف وسیع اندیشه‌های متضاد از سازوکار «پول اعتباری محض» تا «ذخیره صد درصدی پول»^۱، روش‌های عملکردی متفاوت و اختلاف نظرهای بسیاری را از کارکرد و نتایج نظام بانکداری ذخیره‌گری، ارائه می‌کند. از یک نگاه، تصور پول هم به عنوان دارائی و هم به عنوان بدهی در پرتو رقابت پول خصوصی برای دست‌یابی به یک پول با ثبات، می‌تواند به سرمایه‌گذاری در تمامی فرصت‌های سرمایه‌گذاری منجر شود. هرچند این اقدام دارای آثار سوئی نظیر پس‌انداز اجباری، تغییر نسبت قیمت‌ها، تورم خودافزا و تعادل‌های چندگانه نرخ بهره پولی و نرخ بهره واقعی باشد. در نگاه مقابل، در چارچوب کارکرد «بانکداری ذخیره‌گری»، بیش از آنچه انواع پول و شبه پول منتشر شود، به دلیل اثرات تورمی خلق پول میزان بیش‌تری پول تقاضا می‌شود. به بیان دیگر با عرضه پول اعتباری، تقاضای پول تأمین نمی‌شود، بلکه از یک سو افزایش قیمت و به تبع آن تغییرات در سطح عمومی قیمت‌ها، تقاضای پول بیش‌تری را برای انجام مبادلات یکسان طلب می‌کند. از سوی دیگر سفته‌بازی ناشی از تغییرات قیمتی، تقاضای سفته‌بازی پول را افزایش می‌دهد. مجموعه این دو عامل باعث می‌شود همواره تقاضای پول بیش از عرضه آن باشد.

تصور موضوع تقاضای همیشگی پول در فضائی که نهاد بانکداری با «خلق پول اعتباری از هیچ»^۲ به ارائه اعتبار و وام می‌پردازد و اصل و فرع وام را از طریق پول رسمی اخذ می‌کند، بر بی‌ثباتی پولی از ناحیه خلق و محو پول و شکل‌گیری و تثبیت بهره پولی، قابل تأمل است. در حقیقت بانک‌ها به دلیل تمایلشان برای توسعه اعتبار به مثابه تولیدکننده پول عمل می‌کنند. به طوری که تعهدات بانکی و وام‌های اعطایی آن‌ها نوعی خلق پول تلقی می‌شود. آفت چنین مسئله‌ای ایجاد رکود اقتصادی به دلیل تثبیت و شکل‌گیری نرخ بهره پولی و تشدید نوسانات ادوار تجاری است (آله ۱۹۸۷).

¹ 100% Money Reserve

² . x-nihio Money Credit

در سازوکاری که در تشخیص خوبی و بدی پول کاغذی و اعتباری هیچ گونه مقیاسی وجود ندارد و نمی‌توان با عیار جنس پول (پول کالائی) به مقایسه ارزش اسمی و ارزش حقیقی پول پی برد، رشد فزاینده قیمت‌ها و بحران‌های بانکی مشخص‌کننده آشفتگی و نابسامانی یک نظام پولی استوار شده بر پایه خلق اعتبار بانکی است. در این رابطه تاریخ اقتصادی مواردی متعدد از این آشفتگی‌ها و فروپاشی‌ها را به حافظه تاریخی خود سپرده است. تجربه تاریخی نشان می‌دهد بیش‌ترین نوسانات پولی چه به صورت تورم شدید و یا کاهش ناگهانی در سطح عمومی قیمت‌ها به دلیل رکود و کساد، از سده بیستم میلادی به این سو به دلیل بحران‌های بانکی بوده است (درخشان، ۱۳۸۸).

امروزه ادبیات اقتصادی فراوانی در خصوص نظام بانکی و تأثیر کارکرد آن بر متغیرهای اقتصادی وجود دارد. طیف وسیع ادبیات بانکداری از آزادسازی مالی^۱ تا بانکداری محدود^۲، رویکردهای موافق و مخالف به بانکداری اصل ذخیره جزیی را ارائه می‌کنند. با این همه ادبیات جدیدی که به بیان آثار (مثبت و یا منفی) بانکداری اصل ذخیره جزیی می‌پردازد، از دو منظر قابل اتکا نیست. اول آن که طیف دوگانه ادبیات آزادسازی مالی و بانکداری محدود اصل کارکرد ذاتی بانکداری مبتنی بر ذخیره جزیی را می‌پذیرد و سعی دارد اشکالات این سیستم را در مسیر کارکرد این شیوه بانکداری رفع نماید. دوم این که ادبیات مورد اشاره در بیان دلایل بروز بحران‌های بانکی و شیوه‌های اصلاحی موفق عمل نموده است، به طوری که آزمون مکرر اشکالات بانکداری متعارف استدلال این ادبیات جدید را سست می‌کند. در مقابل شواهد تاریخی چند ساله اخیر در وقوع و علت‌یابی بحران‌های بانکی، اندیشه‌های اقتصاددانان منتقد دهه ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ را پررنگ نموده است. از این رو شکل‌گیری ایده پول پر قدرت و جلوگیری از خلق اعتبار توسط بانک‌های خصوصی برای جلوگیری از گسترش لجام گسیخته شبکه بانکی و کاهش نوسانات اقتصادی در نگرش اقتصاددانان منتقد دهه‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ امروزه نیز حائز اهمیت است. در رویکردهای انتقادی، صحه‌گذاری بر حذف خلق اعتبار بانکی، کنترل عرضه پول و توجه به ثبات و پایداری تعادل در انباشت سرمایه و مصرف، از جمله اموری است که مورد توجه قرار گرفته است. بر این اساس، پول -به عنوان قرارداد اجتماعی و یک کالاهای عمومی- توسط یک سازوکار قانونی اطمینان‌بخشی که

^۱ Financial Liberalization

^۲ Narrow Banking

بتواند به ثبات اقتصادی منجر گردد، قابلیت تعریف دارد. این وظیفه که در ادبیات اقتصادی به ذخیره صد درصدی پول و یا انتشار پول پر قدرت مرسوم است؛ بر عهده دولت گذارده شده است. دولت می‌تواند به وسیله استقرار نظام قانونی، از قراردادهای اجتماعی حمایت نماید و حفظ ارزش پول به عنوان یک قرارداد اجتماعی، در همین چارچوب معنی و مفهوم پیدا می‌کند. قدرت مشروع دولت در خلق پول به عنوان کالاهای عمومی و اقبال جامعه به پول رسمی این امکان را می‌دهد که آشفته‌گی، بی‌نظمی و تغییر ارزش پول به ناکارایی اقتصادی توزیع ناعادلانه درآمدها و اشتغال ناقص نی انجامد. در این راستا هر چند تأمین نیازهای مالی دولت از طریق انتشار مستمر پول - چنانچه در تقابل و تضاد با بخش حقیقی اقتصاد باشد - می‌تواند به تورم پولی منجر شود، لیکن خلق پول یا محو توسط سازوکار اعتبار از طریق تصمیم دوگانه بانک‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در جهت تخصیص ناکارآمد منابع به دلیل سودآوری در بخش‌های غیر تولیدی و نامربوط - که منشأ آن وجود نرخ بهره پولی و استفاده از منابع توزیعی درآمد حاصله از این نوع نرخ بهره در اقتصاد است - می‌تواند اثرات مخربی بر اقتصاد تحمیل کند.

به طور مشخص، بیان دیدگاه اندیشمندانی نظیر فیشر^۱ (۱۹۳۵) هنری سمیونز^۲ (۱۹۴۸) و موریس آله (۱۹۴۷) به عنوان منتقدین و اصلاح‌گران نهاد بانکداری رایج، از اهداف اصلی این پژوهش قلمداد می‌شود. در عین حال پژوهش ضمن ارائه دیدگاه‌های فوق به بیان اندیشه‌های مخالف اصلاح نظام بانکی نظیر دیدگاه اعتبار محض ویکسل (۱۹۰۷) (۱۹۱۴)، میزس (۱۹۳۳) (۱۹۳۵) و هایک (۱۹۳۵) (۱۹۷۱)^۳ نیز پرداخته است. نکته بارز در اهمیت و ضرورت این پژوهش، اتکا به نقدهای جدی اقتصاددان فرانسوی موریس آله به سازوکار خلق اعتبار بانکی است که به صورت بلا واسطه و برای اولین بار به زبان فارسی) از کتاب «اقتصاد و بهره» وی اخذ شده و بر اساس آن چارچوب پژوهش تدوین شده است.

¹ Fisher. I

² Simons. H

³ Wicksell, Mises and Hayek

۱-۵. کاربرد نتایج پژوهش

اشکالات الگوی بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزیی در ادبیات اقتصاد پولی به خصوص در اوایل قرن گذشته شرح و بسط یافته است. لیکن احتمالاً در مجامع علمی کشور تحقیق جامعی در این زمینه انجام نگرفته است. از این رو یکی از اهداف عمده این پژوهش بررسی و معرفی این ادبیات به سیاست‌گذاران پولی و مالی کشور است. این تحقیق می‌تواند چشم‌اندازی از نقش بانکداری رایج را در شکل‌دهی بحران از طریق خلق اعتبار، در سیاست‌گذاری اقتصادی تبیین نماید. به طور مشخص کاربردهای نتایج این پژوهش در سیاست‌گذاری اقتصادی عبارت است از:

- معرفی اشکالات نظام بانکداری رایج بر اساس اصل ذخیره جزیی می‌تواند اولین قدم در طراحی بهتر الگوهای جدید بانکداری اسلامی و بانکداری بدون ربا قلمداد شود.
- این پژوهش برای تدوین برنامه‌ها، سیاست‌گذاری‌های پولی بانک مرکزی و وزارت امور اقتصادی و دارایی نظیر بسته‌های سیاستی و نظارتی پولی، طرح تحول بانکی، برنامه ارتقای نظام تأمین مالی، به عنوان یک پژوهش بنیادی قابل استفاده است.

۱-۶. فرضیه‌ها و سؤال‌های پژوهش

فرضیه: فعالیت نظام بانکی در چارچوب بانکداری رایج اقتصاد را از مسیر تعادلی وضعیت بهینه دور می‌کند.

سؤال: کارکرد سیستم بانکداری مبتنی بر اصل ذخیره جزیی توسط چه سازوکاری تثبیت اقتصادی را دچار خلل می‌سازد؟

۱-۷. روش پژوهش

این مطالعه از لحاظ ساختار از نوع بنیادی است. از نظر تحلیل و پاسخ‌گویی به سؤال‌ها از روش تحلیلی و ریاضی استفاده می‌کند و جهت اخذ روابط ریاضی و استنباط آن‌ها از تحلیل ریاضی استفاده می‌شود. با استفاده رهیافت ارائه شده از موریس آله، ضمن تصریح تابع سود بانک و سازوکار خلق اعتبار و رفتار تولیدی، الگوئی بین نسلی

از یک جامعه فرضی طراحی می‌شود که در دو دوره زمانی زندگی و تنها در یک دوره زمانی کار می‌کنند. تصمیم‌گیری برای مصرف و پس‌انداز در دو دوره زندگی در بستر وجود پول رسمی (یا کاغذی) و نیز بانکداری ذخیره‌جزئی (با ایجاد اعتبار بانکی)، آنان را به انتخاب در نوع پس‌انداز برای مصرف دوره بعد وا می‌دارد. در این مسیر تفاوت در نرخ رجحان زمانی، جامعه را به دو گروه سپرده‌گذار و وام‌گیرنده تبدیل می‌کند به گونه‌ای که این تفکیک رابطه میان بانک و دو گروه اجتماعی را تنظیم می‌کند. نتایج حاصل از بهینه‌سازی توابع مطلوبیت و قیود بودجه هر یک از گروه‌ها و توابع استخراج شده مصرف کل، پس‌انداز کل و انباشت سرمایه جامعه نشان می‌دهد بانکداری ذخیره‌جزئی واگرایی از وضعیت پایای مصرف و انباشت سرمایه را از طریق سازوکار اعتبار موجب می‌شود. از این رو بررسی پارامترهای معادله مصرف و معادله انباشت سرمایه (که از حل مدل طراحی شده بدست می‌آید) نشان می‌دهد مسیر تعادلی در وضعیت بهینه بسته به این که در چه مکانی از وضعیت پایا قرار دارد به دلیل نقش اعتبار بانکی می‌تواند واگرا باشد. همچنین ساز و کار خلق اعتبار بانکی و متغیر بهره بانکی نقشی مهم در عدم تثبیت اقتصادی ایفا می‌نماید.

۸-۱. جامعه آماری

از آن جا که روش تحقیق روش تحلیلی به کمک روش ریاضی است جامعه آماری در این تحقیق پیش‌بینی نشده است.

۹-۱. ابزار گرد آوری اطلاعات

اسناد، منابع و اطلاعات مورد نیاز این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و عموماً به زبان فرانسه بوده است.

۱-۱۰. واژگان کلیدی

- پول رسمی (Fiat Money): از جمله تقسیم‌بندی‌های مختلف پولی به عنوان وسیله پرداخت، پول رسمی است، که دولت منحصراً به انتشار آن اقدام می‌نماید و جامعه قانوناً ملتزم به پذیرش آن به عنوان وسیله مبادله در تمامی مبادلات خود است (جان اتویل، ماری میلگات و پیتر نیومن^۱، ۱۹۸۷:۲۰).

- خلق اعتبار: (Credit Creation) قرض دادن وجوه سپرده گذاران توسط بانک در شرایطی که این وجوه تحت تملک بانک قرار نگرفته است، با احتساب نگهداری کمترین ذخیره نقدی مورد نیاز برای پرداخت دین مشتریانی که تقاضای وجه سپرده به صورت نقد دارند. (برداشت از نگرش موریس آله، ۱۹۸۷)

- خلق پول از هیچ: (Ex-nihio Money Credit) چنانچه قسمت اعظم حساب بانکی که به صورت نقد در اختیار بانک قرار داده شده، به صورت اعطاء وام پرداخت شود. در حقیقت بانک در این مسیر از یک سو به سپرده گذاران امکان می‌دهد تا عندالمطالبه دستور برداشت داشته باشند و از سوی دیگر به وام گیرنده نیز پول پرداخت می‌کند. این مسئله به منزله آن است که بدون اینکه پولی در بانک وجود داشته باشد، پول پرداخت می‌شود. چنین عملیاتی از دیدگاه موریس آله یک کپی برداری بیش نیست که به خلق پول از هیچ تعبیر می‌شود (برداشت از نگرش موریس آله، ۱۹۸۷).

- اصل ذخیره جزئی (The Fractional Reserve Banking): در چارچوب نظام بانکداری رایج، بانک بخشی از منابع خود را به صورت نقد و یا دارایی‌هایی با قدرت نقدشوندگی بیش‌تر نگهداری می‌نماید که این میزان، معادل درصد ثابتی از دیون بانک‌ها به سپرده گذاران است. این ذخیره حداقلی حفظ شده یا به صورت ارادی و بر حسب مقتضیات بازار و ملاحظات تجاری نگهداری می‌شود و یا الزامات قانونی آن‌ها را به این سمت سوق می‌دهد. نگاهداشت این میزان از ذخیره توانایی بانک‌ها را در مواجهه با تعهداتشان حراست می‌کند (فریکس و روچت^۲، ۲۰۰۸:۳۰۷)

¹ J. Eatwell , M. Milgate and P. Newman

² X Freixas, and J. Rochet